

УДК 331.101.262

JEL Classification: J24

DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.182-192

О. Г. Рябчук,

к.е.н., доцент

e-mail: oksana_riabchuk@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-8656-6720;

С. С. Гожуловський,

Університет ДФС України

e-mail: sergey-gozhulovskiy@ukr.net

ORCID ID 0000-0003-1642-0336

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЯК ОСНОВНОГО ФАКТОРА ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто проблеми людського капіталу як основного фактора економічного розвитку в умовах трансформації економіки України до постіндустріальної стадії розвитку. Розглянуто соціально-економічну сутність, складові та процес формування людського капіталу. Досліджено наявність взаємозв'язку між рівнем розвитку людського капіталу і загальним економічним розвитком країни. Обґрунтовано наявність та подано перелік основних факторів, що здійснюють найзначніший вплив на формування й ефективне використання людського капіталу в Україні. Проведено аналіз впливу державного регулювання та державних інститутів на розвиток людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, освіта, постіндустріальна економіка, трансформація, інвестиції, інформація.

О. Г. Рябчук, С. С. Гожуловський. Особенности развития человеческого капитала как основного фактора роста экономики Украины

В статье рассмотрены проблемы человеческого капитала как основного фактора экономического развития в условиях трансформации экономики Украины к постиндустриальной стадии развития. Рассмотрено социально-экономическую сущность, составляющие и процесс формирования человеческого капитала. Исследовано наличие взаимосвязи между уровнем развития человеческого капитала и общим экономическим развитием страны. Обосновано наличие и перечислены основные факторы, которые осуществляют значительное влияние на формирование и эффективное использование человеческого капитала в Украине. Проведен анализ влияния государственного регулирования и государственных институтов на развитие человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, образование, постиндустриальная экономика, трансформация, инвестиции, информация.

Формування цілей та завдань статті. Метою статті є обґрунтування потреби переходу від дослідження людського капіталу з позиції його аналізу й оцінки як потенційного

ресурсу до якісно нової площини його практичного використання українською економікою. Необхідність такого переходу обумовлюється великим практичним значенням використання людського капіталу під час трансформації національної економіки у напрямі сучасної постіндустріальної стадії розвитку, що забезпечує сталість економічного зростання та підвищення добробуту населення.

Постановка проблеми. В умовах інформатизації, глобалізації та переходу розвинених країн до постіндустріальної моделі економіки, що є якісно новою стадією розвитку суспільства, виникла проблема поглибленого розуміння ролі людини і накопичених результатів її трудової, інтелектуальної та творчої діяльності на темпи і якість розвитку національної економіки. Така проблема активізувала зацікавленість науковців до вивчення процесів накопичення, збереження, відтворення та реалізації людського капіталу як особливого ресурсу, що є фундаментом для забезпечення високих темпів зростання економіки. Вивчення, а також належне забезпечення загального стану, структури і рівня розвитку людського капіталу є визначальним для конкурентоспроможності, ефективності та зростання національного господарства будь-якої країни.

Таким чином, ця стаття присвячена дослідженню людського капіталу як специфічного об'єкта інвестицій і, відповідно, його ролі в економічному та соціальному добробуті України на основі синтезу основних здобутків зарубіжної та вітчизняної економічної науки.

Останні дослідження. Проблема людського капіталу і значення розуміння його сутності була відомою ще науковцям класичної політичної економії. Проте особливої уваги як об'єкт наукового пізнання людський капітал отримав у другій половині ХХ ст. Саме за допомогою масштабних соціальних трансформацій, що спостерігалися у всіх сферах життя цього періоду, виникла потреба у переосмисленні значення категорії «людський капітал» у контексті дослідження його інвестиційного потенціалу, значення у формуванні інформаційного та сучасного перманентно конкуруючого суспільства.

За період дослідження сформувалося достатньо багато підходів щодо трактування сутності поняття «людський капітал» науковцями. Тому вважаємо за доцільне подати декілька прикладів дефініцій, запропонованих вітчизняними та закордонними фахівцями, що відображають сутність цієї категорії.

Проаналізувавши різні підходи до визначення категорії «людський капітал», необхідно виокремити, на нашу думку, найвдаліший варіант, що був запропонований доктором економічних наук, професором О. А. Грішновою [6], який найбільш якісно відображає її сутність.

Дослідження, розвиток та популяризацію основних положень теорії людського капіталу пов'язують з іменами таких зарубіжних учених: У. Петті, А. Сміт, К. Маркс, Т. Шульц, А. Баргель, Г. Беккер, Е. Денісон, М. Боуен, Р. Солоу, І. Фішер, Б. Кікер, А. Маршал, В. Хоффман. Значний внесок у дослідження проблем формування, розвитку, використання й оцінки людського капіталу зробили такі вітчизняні науковці: В. Антонюк, І. Садовська, О. Бородіна, С. Гинда, О. Гладун, Л. Мельник, Н. Сидорко, М. Долішній, Т. Заяць, У. Садова, Л. Артеменко, О. Коляденко, Г. Задорожній, Ф. Зінов'єв та багато інших.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Достатньо велика кількість науковців намагається сьогодні переосмислити процес розвитку людського капіталу в динаміці сучасних змін усіх сфер життя глобального світового простору. Тобто розглядають цю категорію в контексті об'єкта, а не суб'єкта соціально-економічних

відносин. Саме тому, на нашу думку, у контексті характеристики людського капіталу особливо гостро стоїть досі невирішене питання визначення стратегічної ролі та значення не лише формування, нагромадження, удосконалення та розвитку людського капіталу, але й ефективного і раціонального його використання в інтересах нашої держави.

Таблиця 1

Визначення категорії «людський капітал» вітчизняними та закордонними науковцями

Автор	Визначення
Гинда С. М., Гинда О. М.	Інтенсивний продуктивний фактор розвитку економіки та суспільства, що включає освічену частину трудових ресурсів, знання, інструментарій інтелектуальної й управлінської праці, середовище проживання і трудової діяльності [1]
Гришнова О. А.	Сформований і розвинений у результаті інвестицій і нагромаджений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в певній сфері економічної діяльності, сприяє підвищенню продуктивності праці і завдяки цьому впливає на зростання доходів свого власника, прибутку підприємства та національного доходу [6]
Гуменюк Ю. П.	Міра втілених у людині природних здібностей, таланту, рівня освіти, кваліфікації, професійного досвіду, стану здоров'я, якості харчування та їх здатність приносити дохід [7]
Островерхов В. М.	Сукупна здатність людини до освоєння і накопичення знань, умінь, компетенцій, а також запас здоров'я та створення на цій основі конкурентних товарів і послуг, прийняття, переробки, використання, відтворення і передавання інформації [8]
Корчагін Ю. А.	Накопичений запас особливих і спеціальних знань, професійних навичок індивідуума, що дозволяють йому отримувати додаткові доходи й інші блага порівняно з людиною, що їх не має [9]
Фішер С.	Міра втіленої в людині здатності приносити дохід, що включає в себе вроджені здібності і талант, а також освіту і набуту кваліфікацію [10]
Добринін А. І.	Частина сукупного капіталу, що являє собою накопичені витрати на загальну освіту, спеціальну підготовку, охорону здоров'я, переміщення робочої сили [11]

Джерело: розроблено автором за даними [1, 6, 7, 8, 9, 10, 11].

Виклад основного матеріалу. Загальновизнано, що основу постіндустріальної трансформації суспільства становить якісна зміна ролі людського фактора як суб'єкта і рушійної сили соціально-економічного прогресу [2, с. 165]. Сьогодні все більше науковців усвідомлюють та обґрунтовують значення формування і використання людського капіталу як основного фактора стрімкого економічного зростання будь-якої країни. Передумовою формування постіндустріальної економіки, основним видом діяльності якої є торгівля інформацією, виступає забезпечення конкурентоспроможності людського капіталу. Зазвичай капітал визначає в собі деяку цінність або ж спроможність потенційного її створення. Цінність людського капіталу втілюється за допомогою освіти, кваліфікації, знань, навичок, вмінь, здібностей (фізичних та інтелектуальних), досвіду, системи

мотивацій, таланту (вродженого або набутого) тощо, що формуються окремим індивідом упродовж усього життя і здатні забезпечувати віддачу для його власника.

Однак для розуміння й оцінки значення людського капіталу як фундаментального та ключового джерела соціально-економічного прогресу пропонуємо спочатку означити і розглянути категорію «капітал» (у класичному розумінні) як одного з трьох основних факторів виробництва, а також критерії, що обумовлюють його сутність.

Капітал (від лат. *capitalis* – головний) – за визначенням класичної економічної теорії, один із факторів виробництва, усе те, що використовується для виробництва, але безпосередньо не споживається в ньому (за винятком повільної амортизації) [6]. На відміну від інших факторів виробництва, капітал складається з раніше виробленого продукту [12, с. 208].

Існує три основні критерії (умови) визначення капіталу:

- здатність створювати новий продукт;
- не споживається в процесі виробництва (за винятком амортизації);
- є продуктом, що створений людською працею [13].

Людський капітал, відповідно до визначення класичної економічної теорії, дійсно є капіталом, оскільки він безпосередньо використовується у процесі виробництва, є джерелом майбутніх доходів та доданої вартості, а людським він називається тому, що його носієм є індивід (людина). Проте, на відміну від звичайного капіталу, його достовірною вартістю не піддається точній оцінці, а тому носить потенційний або абстрактний характер доти, доки він не буде задіяний у виробництві. Взагалі поняття капіталу є похідним від людського капіталу, оскільки за його допомогою людина здатна створити будь-який капітал.

Фундатором теорії людського капіталу вважається Т. Шульц, який проаналізував взаємозв'язок між освітнім рівнем населення та його здатністю використовувати інформацію і технології в цілях економічного розвитку. У результаті дослідник дійшов висновку, що поліпшення добробуту людей залежить не скільки від землі та техніки, скільки від знань, якими вони володіють. Т. Шульц встановив, що американська економіка тривалий час мала більш високий дохід від людського, ніж від речового капіталу. Провівши відповідні розрахунки, він обґрунтував пріоритетне значення капіталовкладень в освіту, науку та сферу охорони здоров'я [14].

Ядром теорії людського капіталу визнається усвідомлення необхідності цілеспрямованого інвестування в людину, що сприяє формуванню і розвитку особистості [5, с. 26].

Таким чином, трансформація у постіндустріальну стадію розвитку суспільства відбувається перш за все через зміни в рівнях розвитку людини. Результати суспільного виробництва все більше залежать від ступеня розвитку і реалізації людських здібностей. Інвестиції в людину в результаті приводять до зростання продуктивності праці і позитивно відображаються на величині виготовленого в країні національного продукту [2, с. 165]. Знання фактичного стану та потреби розвитку людського капіталу в народному господарстві стає необхідним сьогодні для постановки і вирішення ряду загальноекономічних проблем і прийняття відповідних стратегічних рішень.

У реаліях сьогодення посткризової економіки, коли Україна тільки нещодавно почала показувати повільні темпи зростання економіки, науковці почали шукати альтернативні ресурси з метою їх залучення для підвищення темпів загального економічного зростання та забезпечення сталого розвитку України на довгострокову перспективу. Саме тому в умовах, коли природні ресурси деякою мірою девальвували, коли вільний доступ до капіталу є дещо обмеженим, дедалі більш актуальним постає питання пріоритетної

орієнтації держави на залучення інвестицій у людський капітал. Адже, як зазначалося вище, інвестиції в людський капітал дозволяють підвищити його якість і забезпечити позитивну динаміку економічного розвитку.

Таким чином, можемо спостерігати систематичну тенденцію у всіх країнах: коли індивід інвестує у власний людський капітал, наприклад, здобуваючи вищу освіту, він стає конкурентоспроможним на ринку праці, тим самим підвищує власний добробут. Різниця в заробітній платі (доході), яка виникає від рівня освіти, знань та досвіду, порівняно з некваліфікованою працею, іноді ще називається «освітньою премією». Таке явище вчені-економісти називають приватною віддачею на людський капітал. Таким чином, на основі приватної віддачі на людський капітал виникає суміжний ефект – суспільна віддача. Тобто це свідчить про те, що країни, які постійно інвестують у людський капітал і проводять ефективну соціальну політику в руслі довгострокової стратегії, розвиваються швидше, порівняно з іншими країнами, і досягають стабільного соціально-економічного розвитку. Виходячи з цього можемо прослідкувати пряму кореляцію між рівнем освіти, знань, навичок, вмінь, здібностей, досвіду і рівнем доходу, що формується під впливом набору цих чинників окремого індивіда та рівня економічного розвитку країни в цілому.

Отримані висновки про економічну віддачу освіти і професійної підготовки повинні посприяти зміні підходу держави до проблем стимулювання економічного зростання і продуктивності праці, тому що інвестиції в людський капітал є основним чинником, що сприяє економічному зростанню [2, с. 167].

Незважаючи на те, що людина є найважливішим фактором економічного зростання і держава повинна розуміти важливість різностороннього підвищення якості інвестицій у людський капітал, необхідно визначити чинники, удосконалення яких призведе як до ефективнішого формування, так і до використання цього ресурсу.

Відповідно, Д. Л. Коляденко виділяє основні фактори, що впливають на формування й ефективне використання людського капіталу (табл. 2).

Зрозуміло, що наведені фактори, які формують розвиток людського капіталу, є наслідком соціально-економічної політики, яку проводить певна держава. Це означає, що вона виступає основним інвестором (вкладником) у людський капітал. Для ефективного функціонування та забезпечення довгострокової перспективи таких вкладень з боку держави повинне мати системний характер та комплексний підхід залучення інвестицій у специфічний ресурс – людський капітал. Це означає, що процес інвестування з боку держави повинен відбуватися перманентно, залучаючи при цьому необхідні обсяги ресурсів на різних етапах здійснення вкладень.

Проте фактори, які наводить учений, напряму залежать від якості, характеру, масштабу, ефективності та термінів політики, яку проводить держава в соціальній, демографічній, правовій та економічній сферах. Виконання вищенаведеного покладається на відповідні рівні державних інститутів, а отже, вважаємо доцільним об'єднати їх в інституційний фактор (табл. 3).

Від якості інститутів окремої країни прямопропорційно залежить використання окремим індивідом потенціалу власного людського капіталу, його талантів, знань, вмінь, навичок та досвіду.

Отже, погоджуємося з Д. Л. Коляденком, що наведені ним фактори дійсно мають місце в забезпеченні формування людського капіталу, проте не обмежується ними. Тому їх перелік об'єктивно повинен бути доповнений (табл. 3).

Таблиця 2

Основні фактори формування та використання людського капіталу

Фактори	Тлумачення
Правовий	Включає в себе прийняття правових документів щодо регламентації взаємовідносин індивіда з інституціями, у тому числі і з державою; соціально-трудова відносин між роботодавцями і найманими працівниками; соціальних норм і правил поведінки для реалізації прав власності на землю, майно і продукцію
Економічний	Забезпечення матеріальних умов для повноцінного відтворення людського капіталу шляхом законодавчого встановлення мінімальної оплати праці не нижче прожиткового мінімуму, орієнтації на випереджальне зростання оплати праці і соціальних виплат порівняно із зростанням споживчих цін для задоволення зростаючих потреб населення
Соціальний	Створення необхідних умов для задоволення соціальних потреб людей: удосконалення функціонування медичних, освітніх, культурно-спортивних закладів, побутового обслуговування, енерго-, газо-, водо- і транспортного забезпечення
Демографічний	Покращення демографічної ситуації шляхом створення і розвитку промислів і виробництв, диверсифікації виробництва як передумови розширення можливостей реалізації людських здібностей; реалізації демографічної політики щодо стимулювання народжуваності

Джерело: розроблено автором за даними [3].

Отже, фундаментальна роль державного регулювання під час здійснення інвестицій у людський капітал, або його відтворення для забезпечення економічного зростання, є незаперечною. При цьому зважаючи на посткризове становище, в якому опинилася Україна, особливо варто замислитися не лише про формування людського капіталу, але і про його практичне використання в контексті трансформації України до постіндустріальної стадії розвитку економіки. Проблема практичної реалізації потенціалу людського капіталу в Україні на пряму залежить від того, наскільки якісно і різносторонньо забезпечено умови його використання. Особливе значення як формування, так і забезпеченості необхідних умов для ефективного використання людського капіталу займає інституційний фактор.

Забезпеченість якісними інститутами сприяє пропорційному галузевому розподілу людського капіталу, що забезпечує динамічний, рівномірний та стабільний соціально-економічний розвиток країни. Таке аксіоматичне твердження впливає з того, що організовані належним чином державні інститути здійснюють надійний захист прав власності (в тому числі інтелектуальної як основного товару економіки знань), спираються на верховенство права, усувають будь-які прояви економічної дискримінації, підтримують відповідний рівень добросовісної конкуренції, забезпечують ефективне функціонування економіки, вільний доступ до факторів виробництва, різносторонньо підтримують виробничу діяльність. Таким чином, від якості та забезпеченості країни належними інститутами залежить не лише формування та розвиток, але ефективне використання людського капіталу його власником і державою в цілому. Тобто наявність та функціонування відповідних інститутів у країні стимулюють або в крайньому випадку не заважають індивіду на власний розсуд розпоряджатися своїми знаннями, вміннями, навиками, талантами й усім іншим, що називаємо складовими людського капіталу. Така теза свідчить про можливість навіть гіпотетичної результативності суспільної віддачі на людський капітал, що є особливо важливим явищем в умовах переходу України до постіндустріальної економіки, лише за умов забезпеченості країни якісними інститутами.

Таблиця 3

Фактори формування та використання людського капіталу в Україні

Фактори	Тлумачення
Історичний	Історія соціально-політичних, економіко-географічних та духовно-культурних процесів формування етногенезу українців сягає своєї давнини, чого не можна зазначити про історію українського державотворення. Відлік етногенезу української нації починається за раннього середньовіччя, тобто ще до початку виникнення Київської Русі. Проте у процесі формування нації важливе значення щодо передумов ефективного використання людського капіталу як у цілому, так і окремо взятого індивіда займає наявність особливої організації суспільства, універсальної політичної форми управління, суверенної влади як інституту, що реалізує свої повноваження загальнообов'язкового характеру на певній території через систему спеціально створених органів, тобто наявність суверенної держави. Історія державотворення України свідчить про те, що від початку формування етногенезу українці не мали власної держави, а перебували у складі інших, керівництво яких не завжди розуміло специфіку психології, менталітету, які умови необхідно створити для того, щоб ефективно формувати та використовувати людський капітал на територіях сучасної України. При цьому постійний протекторат, менторство та підданство іншим державам зробило генетичний відбиток на українцях у частині прийняття власних рішень та відповідальності за ці рішення, що має свої недоліки у процесі використання людського капіталу
Географічний	Від часу проголошення незалежності України її територія становить 603 628 км. Разом з тим загальна площа ґрунтів України займає 39,8 млн га, з них 60 % – чорноземи, що становить близько 24 млн га. При цьому доля ріллі у складі чорноземів становить 90 %. Такий рівень забезпеченості України земельними ресурсами дає змогу розвивати сільське господарство не інтенсивними методами, тобто збільшення врожайності на одиницю земельної ділянки, а екстенсивними, тобто за рахунок збільшення посівних площ. Така ситуація не сприяє ефективному формуванню та використанню людського капіталу в Україні
Релігійний	Важливою складовою людського капіталу є свідомість. Вона, в свою чергу, є результатом релігійних та морально-етичних переконань. Отже, у XVI ст. в Європі почався період реформації, що набула форми боротьби проти католицької церкви. Наслідком реформації стало виникнення нових церковно-релігійних течій, таких як: лютеранство, протестантизм, євангелізм. У праці «Протестантська етика і дух капіталізму» М. Вебер стверджує, що створені в період реформації релігійні переконання спричинили появу якісно нового світогляду та мислення людини, що сконцентровані на ідеях збагачення, вдосконалення, самовіддачі, розвитку та нового ставлення до роботи (праця стала вважатися спільним благом та Божим благословенням, а бідність вважалася гріхом) [15]. Таким чином, у тих країнах, в яких відбувся процес реформації (Німеччина, Велика Британія, Франція, Швейцарія та ін.), спостерігається високий рівень формування й ефективного використання людського капіталу, а тому і стійка економіка. Разом з тим на сьогодні 79,3 % населення України за конфесійною приналежністю відносить себе до православних. При цьому 31 % вірян є досить релігійними. Тому Україна посідає 11 місце за релігійністю серед 34 держав Європи. З вищеведеного зрозуміло, що в релігійному вихованні українців простежується стійкий традиціоналізм (стійкість до зовнішніх та внутрішніх змін) та ортодоксальність, що виходячи з вищесказаного має негативний вплив на ефективність формування та використання людського капіталу в Україні
Політичний	За відсутності досвіду державотворення в Україні досі не склалися традиції усталеної демократії. Вона не розвинена ні в свідомості громадян, ні законодавчою та адміністративною ініціативою. Це залишається основною причиною невизнання авторитетів з боку українського народу, недотримання субординації та підпорядкованості до структур законодавчої, виконавчої та судової влади, апарату примусу. Прикладом цього є кампанія протестів «Україна без Кучми» – 2000–2001 рр., «Помаранчева революція» – 2004 р. і «Революція гідності» – 2014 р. Така ситуація спричиняє політичну, економічну та соціальну дестабілізацію, що негативно впливає на формування та використання людського капіталу в цілому
Інституційний	Існує в контексті якісного рівня обслуговування громадян державними структурами законодавчої, виконавчої та судової гілок влади у сфері створення необхідних умов для ведення підприємницької діяльності (характеризується індексом економічної свободи), всебічного розвитку індивіда, розвитку суспільства в цілому

Джерело: розроблено автором.

Рябчук О. Г., Гожуловський С. С. Особливості розвитку людського капіталу як основного фактора зростання економіки України

Таким чином, країна, яка є забезпеченою надійними інститутами, перетворюється на місце практичної реалізації когнітивного потенціалу людини. Забезпечення державними інститутами необхідних умов для належного формування, функціонування та використання людського капіталу індивідом створює так званий ефект заміщення традиційних, у нашому розумінні, ресурсів, сировини, енергії та часу, оскільки накопичені знання, вміння і досвід дозволяють ефективніше використовувати наявні блага і прогресивно створювати нові.

Отже, формування ефективних інститутів стало надзвичайно актуальним питанням, адже в сучасних умовах, порівняно з інвестиціями в інші форми капіталу, інвестиції в людський капітал є найбільш вигідними як з погляду окремої людини, так і з погляду всього суспільства, тому що дають досить значний за обсягом, тривалий за часом й інтегральний за характером економічний і соціальний ефект [4, с. 96].

Досвід трансформації до економіки знань провідних держав продемонстрував тенденцію до концентрації уваги на перетворенні людського капіталу у визначальний фактор розвитку економіки, суспільства та держави в цілому. Відповідно, і для національної економіки актуалізується необхідність пошуку ефективних механізмів формування людського капіталу як критерій структуризації національної економіки та локомотивів її зростання [5, с. 27].

З цього випливає, що людський капітал є специфічним ресурсом, оскільки особа, яка ним володіє, є і вхідним, і кінцевим вектором соціально-економічного розвитку держави, а активізація когнітивного потенціалу індивіда в умовах, які диктує сучасність, є найпотужнішим фактором економічного зростання держави. При цьому наявність або відсутність становлення в державі якісних інститутів обумовлюватиме конструктивний або деструктивний підхід щодо використання наявного в національній економіці людського капіталу. Іншими словами, політична площина, в якій містяться державні інститути може допомагати або, навпаки, перешкоджати раціональному, доцільному, ефективному та добросовісному використанню індивідом його людського капіталу.

Висновки. Отже, формування людського капіталу будь-якою країною як специфічного економічного ресурсу дає змогу не лише підвищувати темпи економічного зростання, збільшуючи кількість продукту, виробленого національною економікою, але і рівномірно його розподіляти. Це свідчить про забезпеченість країни ефективними важелями регулюючої функції фінансів.

Таким чином, в умовах трансформації економіки до постіндустріальної стадії розвитку людський капітал виступає як пріоритетний виробничий фактор, особливо коли основним товаром економіки стає інформація. Специфічність цього ресурсу обумовлюється тим, що він потребує постійних витрат зовнішніх інвестицій з боку держави, але при цьому, досягнувши певного рівня (диверсифікувавши вектори та об'єми вкладень), за сприятливих умов здатний до самогенерації та самоінвестування. Проте особливо важливим є навіть не саме формування, а цільове використання людського капіталу державою, на що впливає ряд факторів.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є більш глибоке вивчення й аналіз факторів впливу на формування та підвищення ефективності використання людського капіталу з метою забезпечення сталого розвитку усіх сфер, секторів, галузей і видів економічної діяльності, соціально-політичної інфраструктури держави та зростання добробуту громадян України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гинда С. М. Людський капітал: сутність, особливості аналізування та оцінювання. *Економіка і суспільство*. 2017. № 12. С. 73–78. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/12.pdf
2. Рябчук О. Г. Оподаткування доходів населення та соціальна справедливість в умовах постіндустріальної трансформації суспільства. Податкова діяльність держави в умовах становлення інформаційної постіндустріальної економіки: монографія. Ірпінь, 2018. С. 165–175.
3. Коляденко Д. Л. Людський капітал – фактор інституціональної трансформації в АПК. *Ефективна економіка*. 2017. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5620>
4. Яцунь О. М. Людський капітал як чинник економічного зростання. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2014. № 2. С. 95–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2014_2_18
5. Артеменко Л. Б. Людський капітал: наукові підходи та стан формування в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2016. Том 50, № 1. С. 22–31. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/18611/2/GEB_2016v50n1_Artemenko_L-Human_capital_scientific_22-31.pdf
6. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносина: підручник. Київ: Знання, 2004. 535 с.
7. Гуменюк Ю. П. Людський капітал та вплив його глобального переливу на соціально-економічний розвиток. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 682. С. 270–279. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7832/1/39.pdf>
8. Острроверхов В. М. Еволюція наукових поглядів дослідження людського капіталу. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2016. Вип. 21. С. 63–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rarpsu_2016_21_12
9. Корчагин Ю. А. Человеческий капитал как фактор роста и развития или стагнации, рецессии и деградации: монография. Воронеж: ЦИРЭ, 2016. 252 с.
10. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика; пер. с англ. 2-е изд. Москва: Дело, 2001. 829 с.
11. Добрынин А. И., Дятлов С. А., Цыренова Е. Д. Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования. Санкт-Петербург: Наука, 1999. 309 с.
12. Садовська І. Б. Обліково-інформаційне забезпечення в управлінні власним капіталом сільськогосподарських підприємств. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9(3). С. 207–213.
13. Definition of Capital. Marxists Internet Archive Encyclopedia. URL: <https://www.marxists.org/encyclopedia>
14. Shultz T. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y., 1968, vol. 6. p. 64–65.
15. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. Київ: Основи, 1994. 261 с.

REFERENCES

1. Hynda S. M. (2017). Liudskiy kapital: sutnist, osoblyvosti analizuvannya ta otsiniuvannya [Human capital: essence, speciality, analysis, evaluation]. *Ekonomika i suspilstvo*, (12), 73–78. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/12.pdf
2. Riabchuk O. H. (2018). Opodatkuvannya dokhodiv naselennia ta sotsialna spravedlyvist v umovakh postindustrialnoi transformatsii suspilstva [Revenue taxation of population and social justice in conditions post-industrial transformation of society]. *Podatkova diialnist derzhavy v umovakh stanovlennia informatsiinoi postindustrialnoi ekonomiky: monohrafiia*. Irpin, 165–175.
3. Koliadenko D. L. (2017). Liudskiy kapital – faktor instytutsionalnoi transformatsii v APK [Human capital – factor of institutional transformation in AIC]. *Efektivna ekonomika*, (5). URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5620>
4. Iatsun O. M. (2014). Liudskiy kapital yak chynnyk ekonomichnoho zrostantia [Human capital as a factor of economic growth]. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy*, (2), 95–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2014_2_18
5. Artemenko L. B. (2016). Liudskiy kapital: naukovy pidkhody ta stan formuvannya v Ukraini [Human capital: scientific approaches and state of forming in Ukraine]. *Halyskyi ekonomichnyi visnyk*, (50 (1)), 22–31. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/18611/2/ГЕВ_2016v50n1_Artemenko_L-Human_capital_scientific_22-31.pdf
6. Hrishnova O. A. (2004). *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny: pidruchnyk* [Labor economy, social and labor relations]. Kyiv: Znannia.
7. Humeniuk Yu. P. (2010). Liudskiy kapital ta vplyv yoho hlobalnoho perelyvu na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok [Human capital and the impact of its global spillover on socio-economic development]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*, (682), 270–279. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7832/1/39.pdf>
8. Ostroverkhov V. M. (2016). Evoliutsiia naukovykh pohliadiv doslidzhennia liudskoho kapitalu. [Evolution scientific views of research human capital]. *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*, (21), 63–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rarpsu_2016_21_12
9. Korchahyn Yu. A. (2016). Chelovecheskyi kapytal kak faktor rosta y razvytyia yly stahnatsyy, retsessyy y dehradatsyy: monohrafiia [Human capital as a factor growth and development or stagnation, recession and degradation]. Voronezh: TsYRE, 2016, 252.
10. Fysher S., Dornbush R., Shmalenzy R. *Ekonomyka: per. s anhl.* (2001). 2-ho yzd. Moskva: Delo, 829.
11. Dobrunyn A. Y., Diatlov S. A., Tsurenova E. D. (1999). Chelovecheskyi kapytal v tranzytyvnoi ekonomyke: formyrovanye, otsenka, efektyvnost yspolzovaniya [Human capital in transitive economy: firming, valuation, efficiency of use]. Sankt-Peterburh.: Nauka, 309.
12. Sadovska I. B. (2012). Oblikovo-informatsiine zabezpechennia v upravlinni vlasnym kapitalom silskohospodarskykh pidpriemstv [Accounting-information providing in management equity agricultural enterprise]. *Ekonomichni nauky. Ser.: Oblik i finansy*, (9(3)), 207–213.
13. Definition of Capital. Marxists Internet Archive Encyclopedia. URL: <https://www.marxists.org/encyclopedia>
14. Shultz T. (1968). Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y., vol. 6, 64–65.
15. Veber M. (1994). *Protestantska etyka i dukh kapitalizmu*, [Protestant ethics and the spirit of capitalism]. Kyiv: Osnovy, 261.

Riabchuk Oksana, Ph.D., associate professor, University of the state fiscal service of Ukraine

Gozhulovskiy Sergiy, Student of University of the state fiscal service of Ukraine

Specifics human capital development as the main factor growth of Ukraine's economy

The study, as well as the proper provision of the general condition, structure and level of development of human capital, are crucial for the competitiveness, efficiency and growth of any national economy of any country.

In the context of the characteristics of human capital, the issue of defining the strategic role and the importance not only of the formation, accumulation, improvement and development of human capital, but also its effective and rational use in the interests of our country, is particularly acute.

The value of human capital is embodied through education, qualification, knowledge, skills, abilities, abilities (physical and intellectual), experience, a system of motivations, talents (innate or acquired), etc., which are formed by an individual throughout life and are capable of providing payback for its owner. Human capital, according to the definition of classical economic theory, is indeed capital, since it is directly used in the production process, is a source of future income and added value, and human is called because its carrier is the individual (man).

In a context where natural resources are devalued to some extent, and free access to capital is somewhat restricted, the question of the priority orientation of the state to attract investment in human capital becomes more urgent. After all, investments in human capital make it possible to improve its quality and to ensure positive dynamics of economic development.

Conclusions on the economic impact of education and training should help change the state's approach to the problems of stimulating economic growth and productivity, since investment in human capital is a major contributor to economic growth.

It is necessary to identify the factors whose improvement will lead to more efficient formation and use of this resource. The factors that shape the development of human capital are the result of socio-economic policies pursued by a state.

The research methods used in the writing of the article involve the use of general scientific and own methods of economic science. In the course of work such research methods as: induction, deduction, dialectic, generalization, concretization, comparison, systematic approach, structural-logical analysis and others were applied.

All factors directly depend on the quality, nature, scale, effectiveness and timing of the policy pursued by the state in social, demographic, legal and economic spheres. The implementation of the above is entrusted to the appropriate levels of state institutions. Of particular importance both in the formation and in the provision of the necessary conditions for the effective use of human capital is the institutional factor.

The quality of individual country institutions directly depends on the individual's use of the potential of his own human capital, his talents, knowledge, skills, experience and experience.

Thus, human capital is a specific resource, since the person who owns it is both the input and the final vector of the socio-economic development of the state.

Key words: human capital, education, post-industrial economy, transformation, investments, information.

Стаття надійшла до редакції 15 січня 2020 року